

ר' אשר גרוסברג הי"ו
ירושלים עיה"ק

בית פאגי של התלמוד הבבלי - במזרח עיר דוד

[תגובה למאמרו של הרב דוד אביטן מגיליון מס' 26]

בית פגי או בכתיב בית פאגי נזכרת במקורות חז"ל שונים. מהמקורות התנאיים עולה בבירור שמקומה של בית פגי (כך הכתיב במקורות אלו) היה מחוץ לירושלים, בעוד שלפי התלמוד הבבלי בית פאגי היתה בתוך התחום המקודש של ירושלים שבו אכלו קודשים קלים. כיצד ניישב את הסתירה שבין המקורות - כיצד נסביר שהתנאים מתייחסים לבית פגי כאל מקום שנמצא מחוץ לירושלים והאמוראים מתייחסים אליו כאל מקום שקודש בקדושת ירושלים - האם מדובר בשני מקומות שונים, או שמדובר באותו מקום אבל בשתי תקופות שונות?

להבהרת הדברים נביא כמה דוגמאות, ותחילה שתיים מדברי התנאים. האחת - תוספתא, פסחים ח ד, לגבי פסח שני: "...ונכנס ושוחט את פסחו בעזרה ויוצא ומספיד את אביו בבית פגי", והשנייה - מספרי במדבר, פיסקא קנא: "הרי שהביא קדשיו מבית פגי לירושלם, שומע אני יאכלם בירושלם וילך וילן בבית פגי? תלמוד לומר...". לפי מקורות אלו בית פגי הוא מחוץ לירושלים, ולכן לינה בה אינה כלינה בירושלים, ולכן גם אין אוכלים שם קודשים קלים. מאידך ברור שבית פאגי של התלמוד הבבלי היה בתוך התחום המקודש של ירושלים שבו אכלו קודשים קלים. בגמרא בפסחים צא ע"א נאמר לגבי אכילת קרבן פסח: "אמר רב חסדא: הא דאמרת בית האסורין דעכו"ם לא אמרן אלא חוץ לחומת בית פאגי, אבל לפני מחומת בית פאגי שוחטין עליו בפני עצמו. מאי טעמא? אפשר דאמטו ליה ואכיל ליה". כך גם בגמרא בבבא מציעא צ ע"א, לגבי מעשר שני. (ראה דיון מפורט בכל המקורות המזכירים את בית פאגי במאמרי "תחומיה המקודשים של ירושלים", תחומין יט [תשנ"ט], עמ' 469-487) כיצד אם כן תיושב הסתירה שבין המקורות.

הרב דוד אביטאן, במאמרו בתנובות שדה 26 ("גבולות ירושלים - מיקומו של בית פאגי"), נקט בדעה שמדובר באותו מקום. בית פאגי היה כפר גדול סמוך לירושלים, אלא שהוא נבנה סמוך לירושלים וחומתו היתה גם חומת ירושלים (ונבנתה כך לשמירה). הסבר דומה נתן כבר הרב דוד פארדו בפירושו לספרי לבמדבר ("ספרי דבי רב"), פיסקא קנא. הוא מביא את כל המקורות שלפיהן בית פגי הוא בתוך ירושלים המקודשת, כשמאידך לפי הספרי לא חלה על מקום זה קדושת ירושלים. הוא מסביר שבית פגי היתה מחוץ לירושלים והיו בה בתים לעולי רגל, ולאחר מכן היא צורפה לעיר וקודשה - בימי בית שני או אף בימי בית ראשון. כלומר, מדובר באותו מקום אך בשתי תקופות. הספרי ושאר המקורות התנאיים מזכירים את בית פגי מהתקופה שלפני שהוקפה בחומה וצורפה לעיר, ואילו שאר מקורות חז"ל בגמרא מתייחסים למקום אחר שצורף לעיר וקודש.

הדברים דורשים הסבר. מקום שצורף לירושלים יכול להיות מקודש בקדושת ירושלים רק אם צורף לעיר בימי הבית הראשון, מכיוון שתוספת לעיר לא יכלה להיעשות ללא מלך, נביא ואורים ותומים, "וכל שלא נעשה בכל אלו הנכנס לשם אין חייבין עליה" - משנה שבועות ב ב. הדברים חלים גם על קדושת ירושלים (גמ' שבועות טז ע"א), וכך פוסק הרמב"ם, בהלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד. לכן מקום שצורף לירושלים בימי בית שני לא היה מקודש בקדושת ירושלים ולא אכלו בו קודשים קלים, כפי שנאמר בגמרא בשבועות טז ע"א (שמביאה את התוספתא, סנהדרין פ"ג ה"ב) וכך פסק הרמב"ם הנ"ל. על כרחינו נאמר, שלפי הסבר "ספרי דבי רב" והרב אביטאן, בית פאגי צורפה לירושלים כבר בימי הבית הראשון, וכבר אז אכלו בה קודשים קלים, ואסרו על קבורת המת בה, ושאר האיסורים הנובעים מקדושת ירושלים. אם בדברי התנאים והאמוראים מדובר באותו מקום, כיצד ומדוע יתייחסו התנאים למקום שצורף לעיר וקודש כאל מקום שנמצא מחוץ לעיר, ורק האמוראים יתייחסו למקום זה כהלכתו ויתירו לאכול בו קדשים קלים? לפיכך לשיטתם עלינו לומר שהתנאים מתייחסים למקום מהתקופה של ראשית ימי הבית הראשון, לפני שהמקום צורף עם חומה לירושלים, ואילו בגמרא מתייחסים למקום לאחר שצורף לעיר בחומה. דחוק לומר שחז"ל התייחסו לשתי תקופות בימי בית ראשון, והתנאים התייחסו למקום לגבי הלכות שנהגו בו רק

בראשית ימי בית ראשון, בעוד שבשלהי ימי בית ראשון ובימי הבית השני הלכות אלו כבר לא נהגו בו, מכיוון שהוא קודש בקדושת ירושלים.

נראה לכן להבחין בין שני בית פאגי. בין הכפר בית פגי שאותו מזכירים המקורות התנאיים ואשר היה מחוץ לירושלים, כפי שהדגיש "ספרי דבי רב", לבין בית פאגי שהיה בתוך ירושלים המקודשת (הפרדה כזאת עושה גם ערוך השלם). מקומו של הכפר בית פגי היה על הר הזיתים, כפי שעולה מכמה מקורות, ועל כן הוא נחשב מחוץ לירושלים לכל דבר ולכל דין. את בית פאגי שהיה בתוך קדושת ירושלים עלינו לחפש במקום שצורף לעיר בימי בית ראשון. מקום זה נזכר בתוספתא, סנהדרין פ"ג ה"ב, שמובאת בגמרא, שבועות טז ע"א, והוא מכונה שם בשם "התחתונה". תוספת זו היא אחת מ"שתי בצעין היה בירושלים". התוספת התחתונה היא מימי הבית הראשון (רש"י שם: "שמימי בית ראשון הכניסוה וחיבורה לעיר על ידי חומה אחרת"), ואותה ניתן לזהות עם בית פאגי, כפי שכבר כתב המהרי"ט בתשובה (ח"ב אה"ע, סימן יב): "...ועוד דבית פאגי בתוך יושבה של ירושלים היה... וחומות בית פאגי היינו חומה של הבצעה הראשונה שהיא התחתונה שהיא עשויה לחיזוק חומת ירושלים כדפרש"ו..."

היכן אם כן מקומה של בית פאגי שהיתה בתוך ירושלים, ושמכונה בתוספתא "התחתונה"? במאמרי הנ"ל בתחומין יט וכן במאמרי בתנובות שדה 21 (כסלו טבת תשנ"ט) - "גבולותיה של ירושלים המקודשת", הראתי כי התוספת לירושלים מימי בית ראשון היתה במורד המזרחי של "עיר דוד". היא נעשתה בימי חזקיהו, כאשר הוא בנה חומה מקצה העיר הדרומי ועד הגיחון ("ולחוצה החומה אחרת" - דברי הימים ב, לב ה), כדי להתגונן מפני צבא סנחריב שצר על ערי יהודה. חומה זו נבנתה ממזרח לחומת העיר של ימי דוד ושלמה, והיא הוסיפה לעיר את המקום שנוצר בנבואת ישעיהו בכינוי "בין החומותיים" (ישעיה כה יא). מדובר בשטח צר (רוחבו כמה עשרות מטרים), שהיה בין שתי החומות של העיר - הישנה והחדשה. אפשר גם שכאשר מנשה בנה "חומה חיצונה לעיר דוד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים..." (דברי הימים ב, לג יד), היתה זו חומה שהמשיכה את חומת חזקיהו צפונה, ובכך יצרה החומה רצועה צרה וארוכה שהיתה מקבילה לירושלים ולהר הבית. במאמרי הנ"ל ציינתי כי בימי הבית השני שייכו לדוד ולשלמה את החומה המזרחית של העיר, שעברה בראש המדרון המזרחי של עיר דוד (ממערב לחומה שלפי ידיעותינו היום היא שהיתה בימי דוד ושלמה), ולכן נראה לומר שבימי הבית השני ראו בכל המדרון המזרחי של עיר דוד, לרבות המדרון שממזרח להר הבית, תוספת לעיר שנוספה לאחר ימי דוד ושלמה. מכיוון שתוספת זו קודשה בקדושת ירושלים אכלו בה קודשים קלים. מקומה של התוספת - במדרון עיר דוד, שהוא נמוך מ"העיר התחתונה" של ימי בית שני, וסמוך לאפיק הקדרון - הולם גם את הכינוי "תחתונה" שבתוספתא (ראה רש"י בשבועות טז ע"א, ד"ה תחתונה ועליונה: "בשיפוע ההר היו ואחת למעלה בגבהו ואחת בשפולו").

בית פאגי לפי הסבר רש"י (בבא מציעא פב ע"א: סוטה מה ע"א), הוא מקום שצורף לעיר כפי לשפר את האחיזה בה ואת ביטחונה, הוא נראה כרצועה שצמודה לחומת העיר אך גם הוקף בחומה משלו, שכן ללא זאת לא היה ניתן לאכול במקום זה קודשים קלים. צורתה של התוספת לירושלים מימי בית ראשון, כפי שתואר לעיל, היתה של רצועה ארוכה שהיתה צמודה לעיר, היתה לה חומה, והיא אכן נוספה לעיר בימי חזקיהו ומנשה כדי לתת תוספת הגנה לעיר. השם בית פאגי לפי הסבר רש"י מתאים אם כן למקומה ולצורתה של התוספת לעיר מימי הבית הראשון, ועל כן מכנה אותו התלמוד הבבלי בשם בית פאגי, ואין היא זהה עם בית פגי של המקורות התנאיים שאכן היתה מחוץ לעיר - בהר הזיתים.

שביעית בגידולי גג

[תגובה לנכתב בגליון 25 ע"י מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א]